

L'escola racionalista de Gironella (1905-1913)

Xavier Tornafoch

El desconcert que la instauració i consolidació del règim monàrquic de la Restauració va generar en els rengles republicans, que arribaren a proclamar una efimera República espanyola l'11 de febrer de 1873, durarà gairebé trenta anys. Aquesta confusió no vol dir que no hi hagués activitat republicana, hi va ser, i en alguns llocs ben intensa. El republicanisme, que tenia un fort component social, sobrevisqué en una zona de predomini obrer com era el Berguedà. Amb les seves colònies tèxtils, les seves mines i la seva agricultura menada en bona part per jornalers que s'acostaven a les doctrines que difonien l'emancipació social buscant una solució a les penalitats de la vida quotidiana. En aquest aiguabarreig ideològic també hi havia espai per a l'anarquisme i el socialisme. Tanmateix, el despertar del republicanisme organitzat es va produir a començaments del segle XX, concretament el 1903, quan es va crear una Unió Republicana a la que concorregueren sectors republicans radicals, dirigits pel valencià Vicent Blasco Ibáñez, i sectors moderats, liderats per Nicolás Salmerón. Sota l'aixopluc d'una organització estatal que tornava a donar vida al republicanisme moribund, floriren per tota la geografia catalana centres republicans que adoptaren noms diversos. Aquestes agrupacions naixien amb objectius polítics, econòmics i laborals, però també, i molt especialment, amb finalitats educatives i instructives. Els republicans, enfrontats a un bloc hegemònic profundament classista i conservador, que detenia el poder econòmic i polític, pensaven que només l'educació de les masses podria generar l'espai social que necessitaven per arribar al poder. Ara bé, l'educació que el republicanisme defensava era un projecte que anava més enllà de la instrucció oficial que oferien l'estat i l'església catòlica, que controlaven estretament l'ensenyament pú-

blic a Espanya. Les idees pedagògiques que amaraven l'educació republicana bevien del racionalisme pedagògic del mestre català influït pel pensament anarquista Francesc Ferrer i Guàrdia, i demanaven un ensenyament basat en l'evolució real i psicològica i biològica del nen.¹ Valoraven la utilització educativa de la ciència i el desenvolupament espontani de les seves facultats, a fi de satisfer les seves necessitats físiques, intel·lectuals i morals. Es tractava d'una escola on els nens i les nenes, els rics i els pobres haurien d'aprendre plegats, sense exàmens ni sistemes de recompensa o càstig. Un assaig de la futura societat sense classes que predicava el moviment llibertari, i que condicionava fonament el republicanisme català.

El naixement de la Fraternitat Republicana

A Gironella, el reagrupament republicà s'anomenà "Comité de Fusión Republicana". Per tal de portar a terme l'acció social i educativa d'aquesta nova entitat política es va fundar la Fraternitat Republicana que s'ubicà permanentment a la "Casa del Pueblo", una entitat que havia mantingut una mínima activitat durant els anys posteriors al fracàs de l'experiment republicà del 1873. La Fraternitat va legalitzar els seus estatuts el febrer de 1905 "con objeto de agrupar todas las tendencias democráticas republicanas de la localidad".² Així doncs, tenia la seu al número disset de la Carretera i en el seu text constitutiu els socis fundacionals expressaven la voluntat d'actuar en àmbits econòmics, educatius, instructius i recreatius. Disposava de dues escoles, una per a nens i l'altra per a nenes, una característica que diferenciava les escoles de la Fraternitat gironellenca de la majoria d'escoles catalanes d'obediència republicana, que defensaven aferrissadament la coeducació

Cartell Escola nova, poble lliure del Consell de l'Escola Nova Unificada, de Carme Millà.

«COL·LECCIÓ DE CARTELLS FONDS JOSEP VINYALS (UNIVERSITAT AUTÒNOMA DE BARCELONA)»

de gèneres. Ara bé, en cap de les dues línies escolars s'ensenyava religió, ja que el racionalisme anticlerical era el principal fonament del projecte educatiu de la Fraternitat, i els seus activistes ho recordaven reiteradament en els actes polítics que organitzaven. El director d'aquesta escola era Jaume Durany i Bellera, mestre lliurepensador i membre de la "Asociación de Profesores Racionalistas", seguidor de Ferrer i Guàrdia i republicà militant, que el 1908 s'adherí al Partit Radical d'Alejandro Lerroux.³ Quan va marxar de Gironella, l'any 1909, continuà exercint la tasca docent a Barcelona, a la "Escuela Cervantista del Círculo Republicano", del carrer dels Assaonadors, i més tard a la "Escuela Cervantina del Centro Radical Instructivo". També

va fundar la “Escuela Horaciana”, situada al número 26 del carrer dels Mercaders. Durant la Segona República va exercir com a mestre nacional.⁴ La presència d'un pedagog racionalista de prestigi en una localitat allunyada de Barcelona s'ha d'interpretar per la voluntat ecumènica dels docents racionalistes, convençuts que calia posar en pràctica les noves idees pedagògiques entre les classes populars, i que era imperatiu renunciar als discursos estrictament teòrics que no arribessin a la gent.

Entre els animadors de l'escola racionalista de la Fraternitat gironellenca cal destacar la figura d'Esteve Cortichs, nascut a Cal Llop el 22 d'octubre de 1873, que fou elegit regidor municipal el 1920 en una candidatura republicana, i nomenat alcalde dos anys més tard, càrrec en el que fou confirmat pel govern de Miguel Primo de Rivera a partir del 1923. Fou l'impulsor de la construcció de l'escola pública de Gironella, persuadit que la instrucció era fonamental per al progrés dels pobles i per a la millora de la classe obrera. L'any 1922, tot just arribat a l'alcaldia, l'Ajuntament va comprar els terrenys, però no va ser fins el 1926 que s'iniciaren els treballs per a la construcció de les cases dels mestres i, posteriorment, les dependències escolars. L'alcalde Cortichs va morir en un accident el 29 de juny de 1927 i l'escola, que s'anomenarà “Grupo Escolar Milans del Bosch”, s'inaugurà el 29 d'abril el 1928.⁵

El final de l'experiència educativa racionalista a Gironella

Les activitats de la Fraternitat i de l'escola racionalista que promovia es van veure interferides des del primer moment per les autoritats municipals de Gironella, en aquells moments properes a La Lliga Regionalista, profundament clericals i conservadores. Actes públics on hi havia dones que prenien la paraula, o la renúncia de les escoles de l'entitat a oferir ensenyament religiós als alumnes es veien com a provocacions intolerables,⁶ tot i que els membres de l'entitat defensaven el seu dret a promoure la igualtat entre gèneres i a prescindir del catolicisme per a educar els fills dels socis de la Fraternitat que rebien classes d'instrucció primària als locals de la “Casa del Pueblo”. Tanmateix, la junta, presidida primerament per Ignasi Balaguer i després per Sebastià Camprubí, cercà el suport de coneguts líders republicans de la Catalunya interior, com ara l'advocat i futur alcalde de Manresa Maurici Fius i Palà,⁷ que participà en nombroses activi-

Aspecto del salón de actos de la Cárcel Modelo, de Barcelona, durante el Consejo de guerra en que ha sido juzgado Ferrer Guardia y en el que el fiscal, capitán de infantería Sr. Marin Rafales, ha pedido para el procesado la pena de muerte.—Ferrer ante el Tribunal

Consell de Guerra contra Ferrer Guardia. FONT: [HTTP://ANTIQUARI.CAT/2009/10/13/19091913-AFUSELLAMENT-DEN-FRANCESC-FERRER-I-GUARDIA/](http://ANTIQUARI.CAT/2009/10/13/19091913-AFUSELLAMENT-DEN-FRANCESC-FERRER-I-GUARDIA/)

tats a Gironella, o el també advocat de Vic Andreu Serra i Rafart,⁸ editor del setmanari La Justicia, on periòdicament feien arribar cròniques sobre les activitats que realitzava l'entitat.

L'escola racionalista va mantenir les seves activitats fins el mes de juliol de 1909, moment en què van tenir lloc els fets de la Setmana Tràgica de Barcelona, conseqüència de la mobilització de reservistes per part de l'exèrcit espanyol que necessitava tropes per a les campanyes militars del nord d'Àfrica. La revolta també es van estendre al Berguedà, amb accions de protesta a Olvan, Puig-reig i Gironella. El dia 28 de juliol l'ajuntament de Gironella ordenà el tancament de totes les escoles i desplegà el sometent i la guàrdia civil. Durant tres o quatre dies la població es va paraitzar i el poble va quedar incomunicat perquè es va suspendre la circulació de trens.⁹ Com a conseqüència d'aquella revolta, el local de la Fraternitat, on també hi havia l'escola racionalista, va ser clausurat temporalment, ja que les autoritats consideraren que els aldarulls de Gironella s'havien organitzat en aquesta entitat. Com a corol·lari, les autoritats espanyoles culpaven Ferrer i Guàrdia, principal introductor de l'educació racionalista a Catalunya, d'haver instigat la insurrecció de les classes populars catalanes contra les lleves de reservistes, motiu pel qual va ser jutjat i afusellat.¹⁰ A poc a poc, el moviment republicà local es va anar esllanguint, fins que el juliol del 1913 la Fraternitat es dissolgué per falta de socis i l'escola racionalista no va poder tornar a

obrir les portes. Acabava la primera experiència educativa racionalista al Berguedà.

Notes

1. Pere SOLÀ. *Francesc Ferrer i Guàrdia i l'Escola Moderna*, Barcelona, Curial, 1978, pàg. 27.
2. Josep BUSQUETS, Daniel MONTAÑA, Joan PUJOL, Rosa SERRA. *Gironella. Notes històriques*, Gironella, Associació Cultural El Vilatà, 1999, pàg. 227.
3. Pere SOLÀ. *Las escuelas racionalistas en Cataluña*. Barcelona, Tusquets Editor, 1978, pàg. 45.
4. David MARTÍNEZ FIOI. *Els sindicats de funcionaris de la Generalitat de Catalunya (1931-1939)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pàg. 184.
5. L'escola portarà el nom de qui era governador civil de Barcelona en aquells moments, el general d'origen català Joaquin Milans del Bosch. Veure Gabriel CARDONA. *Los Milans del Bosch: una familia de armas tomar. Entre la revolución liberal y el franquismo*, Barcelona, Edhasa.
6. *La Justicia. Semanario republicano-socialista*, (5 gener 1907), pàg. 3.
7. Maurici Fius i Palà va fundar a Manresa el Centre d'Unió Republicana el 1905 i va presidir l'ajuntament durant els períodes 1902-1903, 1910-1911 i 1914-1915. Veure Maria Gemma RUBÍ CASALS. *El món de la política en la Catalunya urbana de la Restauració. El cas d'una ciutat industrial. Manresa: 1875-1923*, Tesi doctoral, UAB-École des Hautes Études en Sciences Sociales de Paris, 2003, pàg. 297-299.
8. Andreu Serra i Rafart va participar en la fundació de la Fraternitat Republicana de Vic i fou candidat per la Unió Republicana a les eleccions provincials de 1905. Veure Xavier TORNAFOCH. *Del caciquisme a la democràcia. Política i eleccions a Vic (1900-1931)*, Vic, Eumo Editorial, pàg. 192.
9. Francesc COMAS CLOSAS. «La Setmana Tràgica al Bages i Berguedà», *l'Erol. Revista cultural del Berguedà*, 2009, nro. 102, pàg. 23.
10. Veure PERE SOLÀ. *Francesc Ferrer i Guàrdia i l'Escola Moderna...*, pàg. 95-129.

Xavier Tornafoch
Historiador